

Олігархія та корупція

Анатолій ЛУЗАН,
доктор філософських наук, професор,
академік Української академії політичних наук,
дійсний член Російської академії політичної науки,
завідувач кафедри філософії Донбаської державної
машинобудівної академії

20

Так сталося, що, лише закінчивши знайомство з фундаментальною працею стосовно корупції в Україні, одним із авторів якої є М. Михальченко (*Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є.* Корупція в Україні: політико-філософський аналіз. – К., 2010), я прочитав його статтю у «Вічі» № 1 за 2011 рік «Політична система в Україні: що ми модернізуємо?». Обидві проблеми, порушені в статті й книзі, – олігархія та корупція тісно взаємопов'язані, чому я і зв'язав їх у своїх нотатках.

Заслуга М. Михальченка в тому, що він ставить правильний діагноз нашої політичній системі, визначає її основний зміст як олігархію. Розкриває основні етапи її становлення, показує псевдо-демократичний характер. Олігархія сприяє соціальній деструктуризації суспільства, ставлячи значну його частину за межу виживання, формує шар маргіналів і «паразитичні верстви, які безпосередньо працюють на інтереси олігархів». Вона не сприяє і не підтримує розвитку науки, освіти та культури. У зв'язку з наявністю олігархічних кланів боротьба між ними за владу створює

видимість демократії, що є дуже далекою від демократії справжньої. З олігархією нерозривно пов'язана корумпованість політичної системи й узагалі всього суспільного життя країни. Розкриваючи негативні риси олігархічної політичної системи, автор схильний бачити в ній і позитивне. Розглядає її як один із типів політичної системи, через які пройшло чимало нині демократичних країн, і сподівається, що Україна також переросте цю політичну систему і прийде до справжньої демократії. Щоправда, як і коли це відбудеться, автор прогнозувати не береться.

І ось тут хотілося б заперечити шановному М. Михальченку. Не щодо відсутності прогнозу подальшого розвитку, а стосовно оцінки нашої не тільки української, а й загалом пострадянської олігархії. Останнім часом багато хто, й передовсім самі наші олігархи, намагаються зобразити себе, зокрема, ледве не рятівниками Вітчизни (див.: *Венденко А.* Быть Чубайсом // *Итоги.* – 2011. – № 3) і представити створене ними суспільство та політичну систему як повернення до світової спільноти і встановлення у себе нехай не кращих, але зразків у світовій історії. Але наша олігархія – особлива, і в цих особливостях її суть і зміст. І без розуміння цих особливостей не можна зрозуміти ні її сьогодишньої поведінки, ні бодай якось спрогнозувати майбутнє.

Безперечно, олігархія як влада найбагатших людей суспільства стара, як світ. Вона була відома вже давнім грекам і, треба гадати, існувала й раніше. Але ми мало знаємо про те, як відбувався там процес становлення олігархії, як формувалося багатство окремих осіб і як потім вони приходили до влади. Ми знаємо, що в новий час процес нагромадження великого капіталу відбувався, за малим винятком, повільно та, як правило, не закінчувався лише протягом життя першого покоління капіталістів. До того ж первинний капітал зазвичай був результатом праці, здібностей, майстерності, удачі, завзята та наполегливості його власника, хоча, на думку К. Маркса, нерідко в основі первинного капіталу лежало порушення закону, а іноді й злочин.

По-іншому відбувався процес нагромадження капіталу класу капіталістів, які потім стали олігархами, у нас. За якихось десять-п'ятнадцять років у Росії та Україні (в обох країнах єдиний у своїй основі процес) виникли величезні статки, люди буквально врівалися у світові клуби мільйонерів і мільярдерів. Як це стало можливим, звідки взялося їхнє багатство? У 1990-ті роки й перше десятиліття XXI століття ні в Росії, ні в Україні не було відкрито Клондайку чи нафтових родовищ. Просто історія вдруге за одне століття поставила на нас експеримент. На початку століття було загальне усупільнення засобів виробництва, а наприкінці – загальна приватизація. Багатство ніде було взяти, окрім держави. Кооперативи, створені наприкінці 1980-х – на початку 1990-х були покликані дати можливість нагромадити бодай якийсь капітал за рахунок прямого грабежу держпідприємств для подальшої їх «прихватизації». При цьому навіть це первинне нагромадження відбувалося за безпосереднього сприяння держави. По-перше, було висунуто гасло «що не заборонено, те дозволено», немов у суспільстві, де взагалі не було приватної власності, могло існувати законодавство, яке регулює ці відносини. По-друге, існування й успішна діяльність цих

Дати

1

квітня

1778

1 квітня 1778 року нью-орлеанський торговець Олівер Поллок уперше в листі використав знак долара – \$. Майже до кінця XVIII століття на території англійських колоній Північної Америки в обігу були переважно – британський фунт та іспанський долар. Під час запровадження США власної валюти у 1785 році як модель було використано іспанські гроші. Відповідно знак долара еволюціонував під час використання абревіатури песо: множина для песо часто позначалася як «Ps», що Поллок спростив, наклавши поверх «S» літеру «P», яка поступово й трансформувалася у вертикальну лінію на нині добре відомому \$. Щодо двох вертикальних ліній поверх «S», вважається, що на «S» колись було накладено – «U» – нібито для відтворення назви Сполучених Штатів (англійською – *the United States* – U. S.).

З 1873 року грошовою одиницею став золотий долар. Офіційно золотий стандарт у США встановлено 1900 року з умістом у монеті 1,50463 грама чистого золота. 1934 року долар піддався девальвації і був знецінений аж на 40,94 відсотка: монети містили 0,888671 грама золота. Тепер же місце дзвінких монет міцно посіли паперові банкноти.

Ю. Ц.

кооперативів були неможливі без підтримки державних органів. А в другій половині 1990-х років розпочалася велика приватизація. І ось тут фактично відразу й з ласки держави наближені до влади люди або самі державні чиновники ставали олігархами, здобуваючи і багатство, і владу.

Цей процес у Росії описаний у книжці Д. Хоффмана «Олігархи. Багатство і влада в новій Росії». Подібна до цієї праця про Україну мені не траплялася, що, втім, не дивно: описувати шлях олігархів на вершину багатства і влади не лише важко, а й небезпечно.

Серед народу, та й самих олігархів, цей процес дістав назву «прихватизація», бо являв собою захоплення створеної поколіннями радянських людей власності. Нова власність через це не є священною ні в очах простих людей, ні в очах олігархів, інакше вони не влаштували б її перерозподілу після чергової зміни політичної влади.

Відсутність гарантій власності в економічній сфері призводить до відтоку капіталу за кордон. По суті, весь прибуток через офшорні фірми, розкидані по світу, йде з країни, не вкладається у виробництво. Ми справді якоюсь мірою маємо бути вдячні нашим олігархам, що вони наприкінці 1990-х – на початку XXI століття відновили певні галузі виробництва, які за мінімальних витрат, без капітальних вкладень можуть давати їм надприбуток. Нові господарі певною мірою реанімували виробництво. Але, якщо врахувати, що багато хто з них були при владі й брали участь у розвалі економіки країни, то на велику подяку з боку народу навряд чи заслуговують. Вони розвивали й розвивають лише те, що вигідно насамперед їм, і на тій базі, що їм дісталася, не модернізуючи виробництва, не здійснюючи структурної перебудови промислового виробництва. Ось і вийшло, що за двадцять років незалежності Україна, в якій був один із найкращих на пострадянському просторі економічний потенціал, перетворилася на одну з двох найвідсталіших країн Європи.

У соціальній сфері, як правильно зазначає М. Михальченко, олігархія деградує суспільство. У країні, по суті, ліквідовано селянство. Представники фермерства в державі швидше нагадують колишніх колгоспників, які доживають свій вік, ніж новий прошарок сільськогосподарських працівників. А саме завдяки розвитку цієї галузі господарства в Україні могли б бути добрі перспективи. Через зростання цін на продукти в світі Українська держава, експортуючи сільськогосподарську продукцію, могла б мати хороше джерело прибутку. Але що далі, то більше ми стаємо її імпортерами, а не експортерами. Вироджується робо-

чий клас, розруха в промисловості призвела до люмпенізації його значної частини, розвалено систему підготовки робітничих професій. Інтелігенція поставлено в умови, коли вона не може бути собою, виконувати свою роль, а мусить постійно думати про хліб насущний, аби прогнати сім'ю, дати дітям освіту.

У політичній сфері відбулося зрошення власності й політичної влади. Якщо у виборчому законі право висунення кандидатів буде надано лише партіям, тоді за висунення платитимуть партіям, як це засвідчили останні вибори до місцевих органів влади. Якщо ж буде дозволено самовисунення, боротьба на виборах перетвориться на відверту боротьбу грошових мішків.

Але чому наші олігархи йдуть на пряме злиття економічної і політичної влади, якщо взяли за взірць західні суспільства та політичні системи, де політична, економічна та інші еліти бодай формально розведені. Хіба вони не знають, що в цьому разі розмови про демократію, народовладдя просто безглузді й зводяться до «Великої політики» Кисельова чи «Шустер-live», або до гри «Що, де, коли» в українському варіанті? Відповідь проста: тому, що сама їхня власність нелегітимна (гадаю, такий вислів тут правомірний), тож її охорону вони не можуть довірити навіть відданим політикам. Вони йдуть у владу, щоб убезпечити і себе і свою власність.

З огляду на це слід підходити й до корупції в Україні. Так, корупція – світове явище. Вона існувала в давнину, існує й нині. Вона така ж стара, як і сама влада. І в наш час періодично виникають корупційні скандали в «найдемократичніших» державах: США, Франції, Британії тощо. Не кажучи вже про країни Африки та Азії. Заворушення в Північній Африці й арешт у банках Європи, Англії та Америки багатомільярдних рахунків повалених лідерів цих країн яскраво свідчать про наявність там корупції. І все-таки наш випадок особливий. Корупція та крадіжка державних коштів працівниками держапарату різного рівня стали катастрофічно загальним явищем. Корупція, хабарництво, «відкати» – повсюдна практика всього нашого суспільного життя. Провідні чиновники, що мали доступ до матеріальних цінностей, у разі зміни влади тікають за кордон, просять там політичного притулку.

Але найстрашніше, що наше суспільство вважає природним злиття влади та власності, навіть відверто злочинної. Розглядає владу як одне з основних джерел багатства, забувши, що за вікном двадцять перше, а не дев'ятнадцяте століття, і що в капіталу і влади є зобов'язання й перед громадянами.

Усе це свідчить про те, що і процес демократизації влади, і

успішність боротьби з корупцією нерозривно пов'язані з процесом легітимації власності, а останній пов'язаний з часом.

Громадське життя має два боки: об'єктивні обставини та суб'єктивні дії людей. Відтак політичні дії та законодавча діяльність, спрямовані на розвиток демократичних процесів і боротьбу з корупцією, наближати-муть нас до досягнення мети. Але тільки в тому разі, якщо влада почне з себе, з самого верху, а не шукатиме «стрілочників».

Закон

Антикорупційний закон прийнято

7 квітня о 20-й годині 42 хвилини народні депутати 277 голосами «за» ухвалили проект закону «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» в другому читанні та в цілому.

Парламентарії розглянули підготовлені до повторного другого читання статті 1, 11 і 12 та розділ VIII «Прикінцеві та перехідні положення».

Статті 1, 11 і 12 визначають понятійний апарат, норми проведення спеціальної перевірки осіб, які претендують на обіймання посад, пов'язаних із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, питання фінансового контролю, а розділ VIII «Прикінцеві та перехідні положення» – порядок введення закону в дію та пропозиції щодо внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу, законів «Про державну службу» та «Про виконавче провадження».

Народні депутати затвердили додаток до законопроекту – зразок декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру особи, уповноваженої на виконання функцій держави/місцевого самоврядування.

Розділом VIII «Прикінцеві та перехідні положення» передбачено, що закон набирає чинності з 1 липня 2011 року, окрім статті 12, яка починає діяти з 1 січня 2012 року.

Також Верховна Рада доручила Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та Головному юридичному управлінню апарату Верховної Ради зробити редакційні уточнення в тексті законопроекту з урахуванням внесених поправок і під час підготовки до підписання розділити його на два закони: «Про засади запобігання й протидії корупції в Україні» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення».

О. С.